

Տ. ԲԱԲԳԷՆ Ա. ԱՅՈՈՒԱԿԻՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՏԱՆՆ ԿԵԼԵԿՈՑ

(ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՑՊԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ ՑԽՈՒՐ ԱՌԻԹՈՎ)

Բարգէն Ա. Կաթողիկոսի անակնկալ մահը բովանդակ Հայութիւնը շուարքի մատնած, կը դնէ զայն աղիտաւոր ու տաժանելի առեղծուածի մը առջեւ, որուն հիւրին ցաւագին անստուգութիւնը, մեր ամենուն — որ կը ճանչնանք մեծ հանգուցելոյն անսպառ կրակը գործունէութեան ու բազմապատիկ արժանիքները — աչքերը դուրս կը բերէ սոսկումով իրենց կողմէններէն:

Ի՞նչ պիտի ըլլայ ապագան Կիլիկիոյ Կաթողիկոսական Տան. ի՞նչ պիտի ըլլայ Անթիլիասի նորահաստատ Դպրեմանքին ճակատագիրը. ի՞նչ պիտի ըլլայ Կիլիկիոյ Թեմին հոծ Հայութեան սպասող վիճակը, մօտաւոր ապագային. — հարցումներ որոնց պատասխանները տարակոյսի մշուշով մը կը պարուրուին: Սպասելով որ Հայ ժողովուրդը և մասնաւորապէս Կիլիկիոյ համայնքը իր սպառած ու ամայացած ծոցէն կարկնայ դուրս բերել, որչափ հնարաւոր է, ժառուռ մնալով՝ որ կարենայ լեցնել անոր թաղած լայն պարագայը, մինչ այս տողերուն մէջ նկատուի պիտի ունենանք անհետացողին մեծ գէժքը իր ընդհանուր գիծերուն մէջ:

Բարգէն Արեղայ Կիլիկեանի իմ հանդիպումս եղաւ առաջին անգամ Արմաշի Դպրեմանքին մէջ, 1694—95 տարիներուն, երբ արգէն իսկ իր ուսումնական ու աստուածաբանական ընթացքը աւարտած մեծագոյն յաջողութեամբ, իւր մէկ անգամը ա՛յդ կրթական Հաստատութեան անդրանիկ դասարանին, արեղայական ձեռնագրութիւնը ստացած էր և կը զբաղէր իրեն համար նշանակուած քնիւր պատմաբանութեամբ, որ աւելի ետքը պիտի հրատարակուէր՝ Իզմիրեանց Գրական Մրցանակին արժանացած՝ Ուսումնասիրութիւնք Եղիշէ պատմագրին վրայո՛ւ տիտղոսով:

Տարիներ վերջը՝ 1923ին կրկին հանգիպեցայ անոր Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց վանքին մէջ, ուր եկած էր իր ուսիւ և աշխատութիւնը տրամադրել Դուրեան հոգեւ լոյս պատրիարքի օրով ի նորոյ կազմակերպուած Ժառանգաւորաց Վարժարանին ու Ընծայարանին: Այդ տարին, գործի սկսելէ

առաջ՝ անցաւ Ամերիկայ նորահաստատ Ընծայարանին նիթական ու տնտեսական գետինը ապահովելու առաքելութեամբ:

1925ին երբ կը դառնար Երուսաղէմ, ձեռքերը լեցուն, ապահոված ըլլալով այդ գործին համար ողբացեալ Կիլիպէնիկեան Պատրիկէ Զէնիտի հինգ տարիներու համար յաջորդաբար նպաստը, 1000 աւանանգլ. ոսկիի կարեւոր նուիրատուութեամբ մը: Ու սկսաւ գործի՝ ուսուցչական գործունէութեամբ լման հինգ տարիներ, 1925—1930, երբ Երուսաղէմի վանուց Ընծայարանը առաւ իր առաջին հունձքը, ութը սարկաւազներ, որոնք պատրաստ էին վեղար առնելու, ստացած բանաւոր զարգացում մը և զօրացած հաւատքով ու նուիրումով իրենց սպասող պաշտօնին համար: Ասկէ քիչ ետք Լոնտոնէն կը դառնային ուրիշ երկու նորոնծայ վարդապետներ, պատրաստուած նախորդ շրջանի մը, որոնց պատեհութիւն տրուած էր իրենց զարգացումը ուժեղացնելու Բրիտանական մայրաքաղաքի կրթական բարձրագոյն հաստատութիւններու մէջ:

Այդ հինգ տարիներուն, ուրիշներու հետ գործակցեցայ անոր՝ իրբեւ ուսուցիչ Ժառանգաւորաց բաժնին մէջ և պատեհութիւնն ու հաճոյքը ունեցայ տեսնելու զինքը իր գործին և աշխատանքի խանդին մէջ ուր յոյճիւ չէր գիտեր:

Երուսաղէմի վանքը, սակայն, իր այդ յաջողութեան բերկրանքին ու ցնծութեան մէջ զժրախտութիւնը կ'առնէնար կործնելուն իր մեծ պատրիարքը, անսպասելի պարագաներու մէջ, նոյն ատեն Բարգէն Եպիսկոպոսը մեկնելու պատրաստութեան մէջ էր գէպի Սիրիա, ուր իրեն կը մատուցուէր Տանն Կիլիկիոյ ծերունի Սահակ Կաթողիկոսի Աթոռակիցն ու գործակիցը ըլլալու պաշտօնը և Կիլիկիոյ Թեմին վերականգնութեան ծանր հարցը:

Թէև առաջին նույնածքով պարագան խիտ ու աղիտաւոր՝ Երուսաղէմի վանքին մէջ սկսաւ զիջեցիկ գործին շարունակութեան համար, բայց նոր ու թարմ ուժեւ

բու ներկայութիւնը չափով մը կը մեղմէր միտքերու մէջ գոյութիւն առած տագնապը:

Բարգէն Եպիսկոպոս վերջնապէս միկնելէ առաջ, Տեղապահ Մեսրոպ Եպիսկոպոս Նշանեանի գործակցութեամբ, փութաց պատշաճ կազմակերպութիւնը ընելու յաջորդ տարուան համար վաճառանքի ժառանգութեամբ Եպիսկոպոսի ու Ընծայարանին, որով կարելի պիտի ըլլար շարունակել հոն սկսած այնքան արդիւնաւոր գործը, մինչև որ նորընտիր պատրիարքը զար ամրացնելու տեղականացնել զայն, որուն դարձած էին այդ տագնապի օրերուն բոլոր Հայեւրու նախածքները, աշխարհի ամէն կողմը:

Թորգոմ Արքեպիսկոպոս Գուշակեան, Եպիսկոպոսի արժանաւոր Առաջնորդը, որուն անձին վրայ կայացաւ ապա պատրիարքական ընտրութիւնը, տարի մը վերջ կը գրաւէր պատրիարքական Գահը և իր կարող ու փորձուած ձեռքերուն մէջ կ'առնէր վարժարանական գործը, որով Երուսաղէմի վանքը իր ծանօթ տագնապը կ'անցնէր ընդհանուր գոհունակութեան և սրտի անգործութեան խորունկ շունչ մը առնել տալով ամէն Հայու: Արդարութիւն պիտի ըլլայ խոստովանել թէ հայ բարեբաւարիկ արդիւնքը ձեռք բերելու համար կարեւոր բաժին մը ունեցաւ հանգուցիակ Վեհափառը:

68 տարիներ հաշուող կեանքի մը համար եթէ տարիներու գրացնութիւն մը և գործակցութիւն մը իմ կողմէն թերեւս բաւական չհամարուին լիցուն կեանք մը հանձնալու իր բոլոր կողմերուն մէջ, ինչպէս եղաւ Բարգէն Կաթողիկոսները. սակայն կեանքի կան որ թափանցիկ են յետապի ջուրի մը պէս՝ որուն յատակը տեսնել զիւրին կ'ըլլայ, վերէն վար, իր մաքուր յատակութեան մէջ. և ես կը փափաքեմ տալ հոս այն քանի մը սպասարութիւնները՝ զորս կրեցի այդ մեծ անձնաւորութիւնէն, իր գործին մէջ, իր ընկերութեան մէջ, իր սովորութիւններուն մէջ:

Բարգէն Կաթողիկոս երկուս քնձի առնէն առաջ ու վեր՝ կոյտովի մտալով, ներքին մղումի մը գլխակցութեամբ որ մարդու մէջ կը յայտնուի առաջին օրէն, և ինք, ենթական, ներհայեցողութեամբ մը կը գիտակցի անոր գոյութեան և զայն կը հետապնդէ իր բոլոր էութեամբ և ուժերով: Գանձախն, իր պատանեկութեան մէջ

կը տեսնէր զինքը, հազիւ աւարտած իր ծննդավայրին մէջ մտուր նախակրթութիւն մը, որ չորս կողմը կը նայի, իր տեղը գլխուն վաճառքով, զոր կը հաւատայ թէ Աստուած պատրաստած է իրեն համար. և ահա Երուսաղէմի ճարման կը բռնէ 20 տարեկան հասակին մէջ, ուր հայկական վանքին ժառանգութեամբ վարժարանին կ'աշակերտի: Հոն հրկար չի մնար. յուսախար ետ կը գառնայ. բայց յուսահատ չէ, կարծես սպասելով բանի մը որ անխուսափելիօրէն պիտի ներկայանայ իրեն, իր հոգիին պահանջները գոհացնելու չափով: Շատ չ'ուշանար, Արմաշի Դպրեվանքը կը բանայ իր դռները նուիրածներու առջև, որոնք պիտի փափաքէին ազգային հին մեծ դէմքերու հետեւողութեամբ պատրաստուիլ ու ներշնչուիլ, և անցնել Ազգին գաւառ վանքի և հասակին մէջ, ուր հայկական վանքը և փորձուած լուսաւոր և ապահով ուղիներէն: Հիմա գտած էր իր փնտռած տեղը, ուր կը տեսնէր իր դիմաց երկու մեծ անձնաւորութիւններ, Օրմանեանն ու Դուրեանը, կարծես հին բարի օրերէ մնացած երկու դէմքեր, որոնց շունչը և խօսքը պիտի խօսէին իր հոգիին և անոնց ձեռքերու լարը բռնած, պատմութեան մէջէն պիտի բարձրանար Հայու հրաշքի դարուն ուր հայ միայուն արժէքները իրենց սկզբնաւորութիւնը առին և որոնք պահեցին իրենց գոյութիւնը խաւարի և արիւնի երկար զարհուր մէջ: Իր կուռմին յայտնութիւնը եղաւ այդ հոգեկան ուխտաւորութիւնը զոր պահեց ու արդիւնաւորեց մինչև իր կեանքին վերջը:

Բարգէն Կաթողիկոս եղաւ նաև աշխատասիրութեան մտադր. լուի ու յարատեւ աշխատասիրութեան նուիրուած մը, ան, Արմաշի մէջ, որուն ընթացքին քիչ անգամ կ'երևէր իր ընկերներու շրջանակին մէջ, առանց ատելու, սակայն, ընկերութեան համայնքը, բայց աւելի կը սիրէր իր խցիկին մենութիւնն ու առանձնութիւնը, գրասեղանին ու գիրքերու մտերմութեան մէջ, որոնք զինքը իրենց կը քաշէին շարունակ, իրեն կը խօսէին ու երազներ ու տեսիլքներ կը ստեղծէին իր հոգիին մէջ, և այդ օրերէն իսկ կը վարժուէր իր խցիկին նեղ սպասարաններէն տեսնել իր առջև բացուելը ընդարձակ հորիզոններու, որ իրենց

մէջ կը պատկերացնէին Ազգին բովանդակութիւնը և անոր գոյութեան պայմանները: Մեծերու մէջ մեծ ըլլալու հեշտանքը կը լեցնէր իր անձը բովանդակ: — Փառասիրտութիւնը իր գոյութեան իրաւունքը կ'արգարացնէ միշտ այն մարդուն համար, որ կ'ուզէ իր ետեւէն կեանքի խոր ու լայն ապստամբութիւն: Ան ունեցաւ միշտ իր գործին հանգէպ նուիրումը և հաւատքը, որ կը բռնէր մը ու մը ունի մարդկային կեանքին համար: Պատաստ եղաւ կ'ընտելու հոն՝ ուր գործը կը կանչէր զինքը, լծուելու համար անոր՝ իր ուժերու բովանդակութեանը մէջ, մարմինը սպառնալու և քամիով ստտիճան. և եթէ գործը պակտէր իրեն համար, օրուան զօրախոտ պարագաներուն տակ, ան պիտի կրնար գործը իրեն կոտնել, զայն զգեսնելու և նուաճելու վճռակամութեամբ: Անզգաղ մնալ՝ միտնել կը նշանակէր իրեն համար, և նկարագրի իր այս խիզախ ու յամառ գիծին կը պարտինք թերթերու հրատարակութիւնը իր հարկադրեալ անգրագ տարիներուն. ճորս ու բազմակողմանի հրապարակագրութիւն մը զանազան թերթերու մէջ, և ձեռագիրներու խնամուած ցուցակագրութիւններ հոս և հոն:

Աշխատասիրութեան մէջ այնքան կիրք կը դնէր որ յաճախ կը մոռնար իր ըրջապատը, օրէնքը և նոյն իսկ պատշաճութիւնը, բոլոր անմեղութեամբ, կարծես ինք միշտակը ընել ուզելով ամբողջ գործը: սպառնալու և հատկանշու համար զայն: Մտադրուածած այս վիճակը կ'ունենար շատ անգամ իր գասարանին մէջ. կը գամուէր կը մնար զրուակողներին առջև, իր բազմակողմանի հմտութիւնը մէկ անգամէն զուրո պոռթկալու ճիգով մը, և չէր լսեր զանազակէն ձայնը՝ որ զասի պահուն աւարտը կը ծանուցանէր. կը շարունակէր գասարանը, յաջորդ պահն ալ գրաւելով մերթ. երբ աշակերտները անհամարձակ ու վարանոտ, ժամանակին անցնիլը կամայ մը կ'իմացնէին իրեն, որ աստե միայն կ'որթնար ընդոտ, իր միտքը իրականութեան հաղորդութեան բերելով: Զրօտանքի, հանգիստի, շունչ մը առնելու պահերն ալ, աշխատութեան երկար ժամերէ վերջ՝ իրեն համար նոր աշխատութիւններու պատահութիւններ էին: Երբ

Երուսաղէմի Բարեգործականի Տեղական Մասնաժողովի աստեպատութիւնը կ'ընէր, յաճախ իր պտոյտներուն կը ձգէր սա կամ նա մարդը տեսնալ իր ճամբուն վրայ, ժողովին մէկ որոշումը հաղորդելու և կամ սա կամ նա պործ կարգադրելու համար:

Անկողմ էր և համարձակ իր արտաշայտութիւններուն մէջ. ըլլայ բնի վրայ՝ ժողովաւորին, ըլլայ գասարանի մէջ՝ աշակերտներու, ըլլայ ընկերութեան մէջ՝ բարեկամներու հանգէպ: Միամիտ ու անմեղ տղու մը բացարձակութիւնը կը ցուցադրէր այդպէս. մերթ իր բացարձակութիւններու մէջ քաջի պակասը ունեցողի մը տպաւորութիւնը գործելով, և որ սակայն, խորքին մէջ բարի էր. հետեւ էր իրմէ ուրիշ մը վիրաւորելու զգացումը և կամքը, և ինչ որ իր մեծութիւնը կը կազմէր ասանկ պարագաներու մէջ, իր սխալը ըմբռնելու և ընդունելու կարողութիւնն էր. և զայն մերժելու, կարծես զղջումի խոստովանութիւն մը իր կողմէն, որ ատեն անմեղանակ ժպիտ մը կը գծագրուէր իր պայծառ գէմքին վրայ, մաշլլ ամպիրէ սրբուած կապտոյտ ու ծիծաղկոտ երկինքի մը պէս:

Եկեղեցիին գերը, Հայ ժողովաւորի կեանքին մէջ, ամէն բանէ վեր կը տեսնէր իրաւամբ. և իր այդ համոզումը կը տեսնէր իր մէջ եկեղեցասիրութեան ընածին զգացումով մը. և մասնաւորապէս նախնեաց գործերու իր ընդարձակ ուսումնասիրութիւններու հետեանքով, երբ այնքան պայծառօրէն կը տեսնէր որ ազգային բոլոր արժէքները մօտեն կամ հեռուէն, և զայն աղիւնահաւորող մեծ եկեղեցականներու գործունէութեան:

Ունէր գործելու գործ մը ծրագրելու ու կազմակերպելու կարողութիւն և ուժը, իբրեւ տեսիլքի մարդը, որ նպատակ մը կը դնէ իր մտածումներու զիմաց, ու բոլոր էութեամբ կը հետապնդէ զայն՝ գլուխը բարձր բռնած, նայուածքը շարունակ սեւեռուած նպատակին, որ կը ջաշէ զինքը յառաջ, բոլորովին անտես ըլլած այն ճամբան ու գոտարուութիւնները որոնք կը բաժնեն զինքը անկէ: Մեծ մարդ մըն է որ կ'իյնայ Հայ իսրայէլին մէջ. որուն տեղը դիւրին չէ լեցնել մեր Ներկայ պայմաններուն մէջ:

Երուսաղէմ

Գ. ՄԵԱԼԵԱՆ